

УДК 316.62

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol23-Year2020-57>

Коробка Лариса Миколаївна,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,

завідувач лабораторії психології мас та спільнот,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-9306-0624

larisakorobka@gmail.com

СТИГМАТИЗАЦІЯ ОСІБ ІЗ COVID-19 В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження визначається необхідністю поглиблення соціально-психологічних уявлень про процеси стигматизації в умовах поширення пандемії COVID-19 та пошуку ефективних соціально-психологічних технологій запобігання стигматизації, долання упереджень, підвищення толерантності населення та психологічної підтримки вразливих осіб, груп, меншин у різних суспільних середовищах.

Метою статті є аналіз проблеми стигматизації осіб із COVID-19 на тлі поширення пандемії коронавірусу та визначення основних напрямів соціально-психологічної роботи із запобігання стигматизації. Показано, що стигматизація на тлі поширення COVID-19 зумовлюється браком інформації про цю хворобу, внаслідок чого у людей виникають страхи і тривоги перед невідомим та неконтрольованим, що призводить до різноманітних конспірологічних пояснень причин виникнення і поширення цієї хвороби. Такі пояснення спотворюють реальний стан справ, а їх поширення негативно відбивається на настроях та поведінці людей, спричинює виникнення упереджень і стигматизації, негативно впливає на соціальну згуртованість як одну з умов ефективності боротьби із цією хворобою.

Представлено **результати** дослідження обізнаності людей про наявні в суспільстві упередження щодо осіб із COVID-19, згоди з цими упередженнями та застосування їх до себе як основи стигматизації та самостигматизації. Показано, що страхи і переживання, пов'язані з коронавірусною хворобою, призводять до виникнення упереджень, які, у свою чергу, виконують функцію раціоналізації, виправдання негативних почуттів і негативного поводження з особами, які стигматизуються. Хоча в основі цих упереджень лежать сильні негативні емоції, вони водночас є радше завуальованими, прихованими, адже відкрите їх вираження все ж є соціально неприйнятним.

Перспективи практичного застосування результатів дослідження пов'язані з розробленням соціально-психологічних засобів привернення уваги

спільноти до проблеми стигматизації через науково обґрунтоване соціально-психологічне інформування, виявлення та послаблення упереджень щодо певних стигматизовуваних груп, посилення індивідуальної і колективної рефлексивності та підвищення толерантності в суспільстві.

Ключові слова: стигма; стигматизація; пандемія COVID-19; упередження; толерантність; напрямки роботи; запобігання стигматизації; послаблення упереджень.

Larysa M. Korobka

PhD in Psychology, Associate Professor, senior research associate,
Head of the Laboratory of Masses and Communities Psychology
Institute for Social and Political Psychology
the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-9306-0624
larisakorobka@gmail.com

**STIGMATIZATION OF PERSONS WITH COVID-19
IN THE CONDITIONS OF THE SPREAD
OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC:
SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT**

The relevance of the study is determined by the need to deepen socio-psychological understanding of stigma in the context of the COVID-19 pandemic and search for effective socio-psychological technologies to prevent stigma, overcome prejudice, increase tolerance and psychological support for vulnerable people, groups and minorities in different societies.

The aim of the article is to analyze the problem of stigmatization of people with COVID-19 against the background of the spread of the coronavirus pandemic, and to identify the main areas of socio-psychological work to prevent stigma. It has been shown that the stigma associated with the spread of COVID-19 is caused by a lack of information about the disease, resulting in fears and anxieties about the unknown and the uncontrolled, leading to various conspiratorial explanations for the disease and its spread. Such explanations distort the real state of affairs, and their spread negatively affects the mood and behavior of people, causes prejudice and stigma, negatively affects social cohesion, as one of the conditions for effective control of the disease.

The results of the study of people's awareness of existing prejudices against people with COVID-19, agreement with these prejudices and their application to themselves as a basis for stigmatization and self-stigmatization are presented. Fear and anxiety associated with coronavirus disease have been shown to lead to prejudice, which in turn serves to rationalize, justify negative feelings, and treat stigmatized individuals. Although these prejudices are based on strong negative emotions, they are

at the same time rather veiled, hidden, because their open expression is still socially unacceptable.

Prospects for the practical application of research results are related to the development of socio-psychological means of drawing community attention to the problem of stigmatization, through science-based socio-psychological information, identifying and weakening prejudices against certain stigmatized groups, strengthening individual and collective reflexivity and tolerance.

Keywords: stigma; stigmatization; COVID-19 pandemic; prejudice; tolerance; directions of work; stigmatization prevention; lowering prejudices.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві спостерігається підвищення соціальної напруженості, що спричинено наявною загрозою COVID-19 здоров'ю та благополуччю людей. Виникнення нового захворювання COVID-19 та стрімке поширення пандемії коронавірусу призвели до виникнення тривоги і страху, породили шкідливі стереотипи й упередження серед населення, стигматизацію осіб, у яких виявили захворювання, та їхнього близького оточення, представників певних етнічних груп, а також людей, яких підозрюють у контакті з носіями цієї інфекції.

Виникнення негативної асоціації того чи іншого захворювання з певною особою або групою осіб із загальними характеристиками визначається як соціальна стигматизація щодо питань здоров'я. Стигма постає як надзвичайно впливовий соціальний ярлик, який примушує ставитися до людини тільки як до носія небажаної якості; як ознака зневаги чи недовіри, яка відділяє людину від інших; як соціальний атрибут, що дискредитує людину або групу і тягне за собою знецінення особистості.

Всесвітня організація охорони здоров'я у своєму звіті від 24 лютого 2020 р. акцентувала увагу на небезпеці, яку спричинюють упередження і стигматизація певних груп населення на тлі спалаху коронавірусу, що може спонукати людей приховувати хворобу, щоб уникнути дискримінації, затаювати із зверненням по медичну допомогу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження проблеми стигматизації та соціально-психологічних засобів дестигматизації, спрямованих на підвищення толерантності до інакшості та психологічну підтримку осіб, які зазнають стигматизації, стали теоретичні положення щодо проблеми «стигми» і «стигматизації» (Бовина, & Бовин, 2013; Haghghat, 2001), типів стигми, її компонентів та рівнів (Corrigan, & Kosyluk, 2013; Смирнова, 2005); толерантності (Асмолов, 2002; Солдатова, 2003), а також дослідження українських науковців, що відображають соціально-

психологічні проблеми, які виникли в період пандемії COVID-19, та підходи до їх вирішення (Дроздов. & Дроздова, 2020; Зімовін, 2020; Найдьонова, 2020; Слюсаревський, 2020; Титаренко, 2020; Ткалич, & Мисів, 2020).

Аналіз сучасних українських досліджень свідчить про актуальність соціально-психологічних проблем, які виникли в період пандемії COVID-19, та розробки підходів до їх вирішення. Так, дослідження О. Дроздова і М. Дроздової (2020) було спрямоване на виявлення *специфіки складових масової свідомості* громадян України в умовах пандемії коронавірусу (с. 75–78). Авторами зроблено висновок, що пандемію коронавірусу можна вважати специфічною (екстремальною) квазіекспериментальною ситуацією, яка суттєво вплинула на масову свідомість громадян України: позначившись на громадській думці та масових настроях українців, епідемія призвела до формування та поширення певних соціальних настановлень та уявлень, частина яких була ставево зумовленою, а інша – спільною для чоловіків і жінок. Метою дослідження О. Зімовіна (2020) було визначення *способів переживання тривоги* в умовах пандемії COVID-19 (с. 91–96). За його результатами описано такі способи *переживання тривоги*, як використання ситуації та активні дії в ній, деконструкція «загрози», прогнозування, скидання напруги у випадку недостатньої підтримки, самозаспокоєння, переживання страху. Дослідження *динаміки психоемоційних станів* особистості під час карантину з приводу COVID-19, яке провели М. Ткалич і Л. Мисів, спрямоване на виявлення того, що саме спричинює негативні стани та поглиблює їх, а що, навпаки, стає підтримкою в цей непростий час. Дослідники з'ясували, що серед вагомих чинників, які позитивно впливають на психоемоційні стани, – атмосфера в сім'ї (спокійні, доброзичливі стосунки), можливість працювати (збереження роботи та робочого місця), інтернальний локус контролю особистості (Ткалич, & Мисів, 2020, с. 54–56).

Цікаве дослідження *особистісного повсякдення* з його новою сталістю і плинністю провела Т. Титаренко. Воно спрямовувалося на виявлення того, для кого повсякденність в умовах карантину стала несподіваною і непередбачуваною, для кого – складною, тривожною і нудною, а хто взагалі не помітив ніяких суттєвих змін у власному житті. Дослідниця, базуючись на даних наративного аналізу, встановила, що повсякденне життя трьох чвертей респондентів обох статей зазнало суттєвих змін. І лише чверть авторів власних життєвих історій, зазначає Титаренко, підкреслює не якісну динаміку, а сталість своїх буднів, їхню константність щодо передпандемічного періоду та свідчить про активну роботу цілих бастионів психологічних захистів, про неготовність

дивитися правді у вічі, а можливо, про суто формальний підхід респондентів до дослідження, про небажання рефлексувати з приводу власного життя та життя інших (Титаренко, 2020, с. 7–11).

Слід звернути особливу увагу на те, що під час спалахів інфекційних захворювань відбувається вибухове зростання обсягів недостовірної інформації, тоді як отримання достовірних і корисних відомостей в умовах інформаційного шуму утруднюється. ВООЗ, назвавши це явище «інфодемією», зазначає, що «інфодемія» дезінформації та чуток поширюється швидше, ніж коронавірусна інфекція, та підсилює її негативні наслідки, зокрема шляхом стигматизації та дискримінації людей із зон спалаху інфекції (Соціальна стигма..., 2020). Вельми поживним середовищем для цього є хибні уявлення про саму хворобу, чутки і дезінформація, які перешкоджають боротьбі з її поширенням. Досліджуючи явище «інфодемії», Л. Найдьонова до *основних, найбільш поширених медіапсихологічних феноменів карантинного життя* відносить такі, як тривожний інформаційний вир, пресиченість медіапотоками, поляризація і консервація негативного спілкування. Соціально-психологічний аналіз цих феноменів дав підстави дослідниці висувати, що до медіакультури особистості крім медіаграмотності, слід включати і рефлексивні, смислові здатності зберігати психологічне благополуччя через керування своїми медіапрактиками так, щоб перетворювати їх на ресурси покращення свого здоров'я (Найдьонова, 2020, с. 6–9).

Є підстави говорити про наявність певних упереджень, стереотипів, забобонів серед населення щодо осіб, які захворіли чи перехворіли на коронавірус, та їхнього оточення – тобто їхньої стигматизації, а також про виникнення у людей переживань і страхів стати об'єктом стигматизації та самостигматизації, пов'язаних із цим захворюванням. Це підтверджує аналіз досліджень науковців, а також ситуацій, пов'язаних із корона вірусом, у різних населених пунктах нашої країни (Нові Санжари, Чернівці, міста Львівщини, Тернопільщини та ін.) щодо людей, які захворіли на корона вірус, та прояву упередженого ставлення до них, особливо в перші місяці поширення хвороби; аналіз інтерв'ю та публікацій у засобах масової інформації низки провідних науковців: О. Асмолова (2020), В. Васютинського (2020), Є. Головахи (2020) та ін., психотерапевтів О. Романчука, С. Ройз, О. Чабана, а також досвід психологів-практиків А. Голоти, Ю. Гундertaйло, І. Губеладзе, О. Плетки з надання психологічної підтримки і допомоги населенню під час пандемії COVID-19 в рамках волонтерського проекту «Онлайн-коло», який стартував 25 березня 2020 р. на базі Навчально-практичного центру психологічних інновацій

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України і був ґрунтовно проаналізований у публікації директора Інституту М. Слюсаревського (2020).

Мета дослідження – виявити наявність упереджень щодо осіб із COVID-19 як основи їхньої стигматизації на тлі спалаху коронавірусу та визначити основні напрямки соціально-психологічної роботи із запобігання стигматизації, долання упереджень та підвищення толерантності населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стигматизація – негативне виокремлення індивіда або соціальної групи за будь-якою ознакою з подальшим стереотипним набором соціальних реакцій на них. Як зазначають дослідники, вона є небезпечною як для окремих осіб, так і для соціального простору, адже не тільки загрожує суспільній моралі та гуманним соціальним настановленням, а й виступає також детермінантою напруженості всередині цього простору (Доній, 2016).

Ми розглядаємо стигматизацію як складний і неоднорідний феномен, що має соціально-психологічний зміст, розгортається в часі, проявляється в ситуаціях соціальної взаємодії; визначається і як процес необґрунтованого приписування («приклеювання») людині або групі людей тих чи інших негативних соціальних якостей стигми з огляду на наявність у неї/них певних особливостей, і як стан стигматизованості, тобто стан, що виражає водночас сам процес, його причину, результат і його наслідок (Коробка, 2020).

Явище стигматизації, як свідчать дослідження, нерозривно пов'язане з упередженнями, які можуть бути і передумовою стигматизації, і її результатом (Смирнова, 2005). Упередження виконують функцію раціоналізації, виправдання негативних почуттів і негативної поведінки щодо стигматизовуваних осіб або груп. Поширені в тому чи іншому соціальному середовищі упередження і забобони визначають, власне, які характеристики об'єкта можуть бути передумовами стигматизації.

Стигматизація на тлі поширення COVID-19 зумовлюється тим, що про цю хворобу відомо наразі мало, тож виникає багато незрозумілих і спірних питань щодо її виникнення і перебігу. Відповідно, люди відчують страх і тривогу перед невідомим та неконтрольованим, що призводить до пошуку різноманітних конспірологічних пояснень, коли причини виникнення і поширення цієї хвороби вбачаються в підступних намірах, змові певних осіб, груп тощо. Зрозуміло, що такі пояснення спотворюють реальний стан справ, а їх поширення негативно впливає на настрої людей та їхню поведінку.

Такий стан речей провокує появу негативних стереотипів, поширення упередженості щодо осіб, у яких виявили захворювання, та їхнього близького оточення, їхню стигматизацію та дискримінацію. Також відомо, що страхи, пов'язані з інфекційними хворобами, перешкоджають ефективній боротьбі з ними, а стигма і стигматизація негативно впливають на соціальну згуртованість, яка є однією з умов ефективності такої боротьби. Усе це стає особливо актуальним з огляду на виклики, які постали сьогодні перед людством на тлі поширення коронавірусу.

Методика та організація дослідження. У межах дослідної роботи за темою «Технології соціально-психологічної підтримки стигматизовуваних меншин», яку виконують науковці лабораторії психології мас та спільнот ІСПП НАПН, було поставлено низку завдань, які передбачають: здійснення емпіричного дослідження обізнаності представників різних спільнот про наявні в суспільстві стереотипи щодо певних стигматизовуваних груп, того, наскільки вони з ними погоджуються, їхніх упереджень щодо таких груп, а також рівня їхньої толерантності; розроблення соціально-психологічних засобів та підтвердження ефективності їх практичного застосування для привертання уваги спільноти до проблеми стигматизації через науково обґрунтоване соціально-психологічне інформування, виявлення та послаблення упереджень щодо певних стигматизовуваних груп, посилення індивідуальної і колективної рефлексивності та підвищення рівня толерантності в суспільстві.

Щоб виявити рівень обізнаності людей щодо наявних у суспільстві упереджень стосовно осіб, у яких діагностовано COVID-19, міру згоди/незгоди з цими упередженнями та застосування їх до себе як основи стигматизації та самостигматизації на тлі спалаху коронавірусу, ми провели онлайнове опитування (кінець квітня – початок травня 2020 р.). Для дослідження упереджень щодо осіб, які захворіли на COVID-19, та їх стигматизації створено анкету на основі шкали оцінки рівня стигматизації і самостигматизації (Self-stigma of Mental Illness Scale – SSMIS) П. Коррігана (Corrigan, Watson, & Barr, 2006). Анкета, що дає змогу виявити рівень стигматизації і самостигматизації осіб із розладами психічного здоров'я, складається з таких шкал:

- «Поінформованість» (виявляє обізнаність людини щодо наявних у суспільстві стереотипів, упереджень щодо таких осіб та їхнього оточення);
- «Згода» (відображає, наскільки людина згодна з цими стереотипами);

– «Застосування до себе» (показує, які стереотипи людина відносить до себе).

Шкалу було модифіковано відповідно до тих чи інших стереотипів та упереджень, пов'язаних із захворюванням на COVID-19. На основі цієї шкали підготовлено анкету для онлайнного опитування, яка складалася із семи стереотипних тверджень (упереджень) щодо людей, у яких виявлено коронавірус. Респонденти оцінювали, наскільки вони згодні чи не згодні з наведеними твердженнями (за 5-бальною шкалою) із таких трьох позицій:

– «У суспільстві панує думка, що...» (шкала «Поінформованість»);

– «Я думаю, що...» (шкала «Згода»);

– «Якби я захворів(-ла) на коронавірус...» (шкала «Застосування до себе»).

Результати дослідження. В опитуванні взяли участь 1450 осіб з різних областей України (Сумської, Чернігівської, Чернівецької, Львівської та Тернопільської), із них 254 особи віком від 18 до 29 років, 638 – від 30 до 44 років, 493 – від 45 до 59 років і 65 осіб віком від 60 років і старше. Серед опитаних (81% жінок і 19% чоловіків), понад 80% респондентів – працівники сфери освіти.

Як показали результати, близько чверті респондентів погоджуються щодо панування в суспільстві думок, що більшість людей, які захворіли на коронавірус, самі в цьому винні (26%); що їм буде важко зберегти роботу (23%); а також що слід уникати спілкування з найближчим оточенням цих людей (23%). Приблизно кожен п'ятий опитаний вважає, що люди, які перехворіли на коронавірус, небезпечні і з ними краще не спілкуватися (19%).

Частка респондентів, які *самі* погоджуються з цими твердженнями щодо інших, є дещо нижчою. Так, п'ята частина респондентів погоджується з тим, що більшість людей, які захворіли на коронавірус, самі в цьому винні (21%); що їм буде важко отримати або зберегти постійну роботу (20%); що слід уникати спілкування з близьким оточенням таких людей (20%). Натомість частка осіб, які погоджуються з цими твердженнями щодо себе – якби захворювання було виявлено в них самих, – практично вдвічі більша. Так, 40% осіб погодилися із тим, що якби вони самі перехворіли на коронавірус, то з ними та з їхнім оточенням інші б не спілкувалися, уникали б їх; стільки ж (близько 40%) респондентів погодилися, що до них ставилися б упереджено.

Отже, отримані результати дають підстави говорити про те, що у людей є страхи і переживання, пов'язані з коронавірусною хворобою,

особливо щодо застосування їх до себе; що у випадку захворювання до них будуть ставитися упереджено, будуть їх звинувачувати, тоді як значно менша частина опитаних погоджується з тим, що в суспільстві є упередження щодо тих, хто захворів на коронавірус, і ще менше тих, хто висловлює згоду з такими упередженнями. На нашу думку, це свідчить про те, що пов'язані з коронавірусною хворобою упередження, в основі яких лежать сильні негативні емоції, є радше завуальованими, прихованими, адже відкрите їх вираження все ж є соціально неприйнятним у суспільстві та викликає осуд. Останні, найімовірніше, базуються на негативному ставленні до тих, хто захворів.

Проблема прояву та наслідків стигматизації осіб, груп, меншин за різними ознаками в сучасному українському суспільстві, зокрема за ознакою коронавірусної хвороби, потребує зосередження уваги не лише на поглибленні соціально-психологічних уявлень про стигматизацію в сучасному суспільстві та складностях цього процесу в умовах поширення пандемії COVID-19, а й на пошуку ефективних соціально-психологічних технологій додання упереджень та підвищення толерантності, підтримки осіб, груп, меншин, які зазнають стигматизації в різних суспільних середовищах. Слід зазначити, що для подолання стигми та дискримінації важливе значення має рівень толерантності в суспільстві. Сьогодні толерантність/інтолерантність як важливий вимір соціальної взаємодії є тим феноменом, який виявляється в різних сферах як індивідуального, так і соціального життя людини. Цей феномен впливає на цінності, переконання й настановлення особистості і водночас є їхнім результатом.

У свідомості сучасної людини, на жаль, поки що здебільшого бере гору конструкт конфлікту, хоч і є інструменти еволюції, як зазначає О. Асмолов, засновані на взаємодопомозі, альтруїзмі та емпатії, тобто на толерантності. Саме застосування цих інструментів може сприяти прискоренню досить непростого як для індивідуальної, так і для суспільної свідомості переходу від логіки конфлікту до логіки толерантності (Асмолов, 2002).

Протидія будь-яким формам нетерпимості, дискримінації в суспільстві має бути пріоритетом у складних, напружених умовах, і значну роль тут відіграє процес дестигматизації. Зазначимо, що для цього, звісно, потрібні реалізація активної державної політики, активізація ресурсів громади, широка інформаційно-просвітницька робота серед населення, зміцнення довіри до системи медичної допомоги та рекомендацій, прояв співпереживання особам, які захворіли, розуміння особливостей самої хвороби і дотримання дієвих практичних заходів, які допомогли б людям та їхнім близьким

залишатися в безпеці. Значну роль у послабленні стигми, на думку І. Бовіної, відіграють рекомендації, засновані на соціально-психологічному знанні, – якщо ми зрозуміємо, чому якась характеристика стала мішенню для стигматизації (Бовина, 2013).

Для того щоб мобілізувати суспільство на боротьбу з хворобою, запобігти посиленню страхів і стигматизації, людям слід надавати якісну, правдиву, зрозумілу інформацію про COVID-19, про алгоритм дій у випадку захворювання, про необхідність піклування про себе та оточення, обов'язковість дотримання протиепідемічних заходів. Серед способів зниження стигми спеціалісти називають такі, як протест, контакт і просвіта (Corrygan, & Kosyluk, 2013). Протест передбачає публічні виступи проти стигматизації та дискримінаційної поведінки щодо стигматизовуваних осіб, груп, меншин. Безпосередній контакт з представником групи, яку стигматизують, сприяє зміні настановлень та поведінки щодо такої групи (там само). Однак зазначимо, що в ситуації пандемії COVID-19 такий контакт можливий лише за умови повного одужання особи. Найбільш ефективною в такій ситуації є просвітницька робота, яка має бути спрямована на зміну деструктивного стереотипу правдивими знаннями та фактами. Отже, належить створити інформаційне середовище, в якому б відкрито, чесно і конструктивно обговорювалися виклики, пов'язані із цією хворобою та її наслідками.

У соціально-психологічному аспекті слід обов'язково визначити основні напрями роботи щодо запобігання стигматизації, зокрема стигматизації осіб з COVID-19, принципи та способи підвищення ефективності роботи з підвищення толерантності населення та психологічної підтримки стигматизовуваних осіб. Аналіз проблеми дав нам змогу сформулювати деякі загальні принципи підвищення ефективності роботи із запобігання упередженням і соціальній стигматизації та підвищення толерантності населення, а також зробити висновок про необхідність визначення основних напрямків роботи з різними цільовими групами. До таких принципів можна віднести повагу до гідності кожної людини, активність і гласність для привернення уваги суспільства до проблеми стигми, зосередження на механізмах емпатії та врахування мотивації людей, на яких чиниться дестигматизаційний вплив, тощо.

У контексті проблеми стигматизації за різними ознаками, зокрема й за ознакою коронавірусної хвороби, до напрямків такої роботи, залежно від цільових груп, ми відносимо: виявлення, послаблення та профілактику упереджень, що домінують у суспільстві; посилення толерантності (реалізація програм дестигматизації через систему освіти та ЗМІ); підвищення професійної компетентності фахівців системи

соціально-психологічної служби (програми підвищення кваліфікації, семінари, тренінги); соціальну та психологічну роботу фахівців з людьми, що стали об'єктом упереджень, та їхнім найближчим оточенням (психологічне консультування та психотерапія).

Вважаємо, що підвищення толерантності суспільства є обов'язковою умовою для подолання стигматизації, та пропонуємо такі *способи* підвищення ефективності цієї роботи: активізація настановлень на критичне мислення щодо власних позицій та усвідомлення своїх упереджень, їхніх афективних, соціальних і поведінкових особливостей і функцій та рефлексії їхнього впливу; підвищення індивідуальної та колективної рефлексивності; активізація механізмів емпатії; підвищення культури спілкування; підвищення психологічної грамотності населення та привернення уваги до проблеми стигми шляхом науково обгрунтованого соціально-психологічного інформування. Зазначимо, що ефективна антистигматизаційна кампанія має бути спрямована не тільки на руйнування зовнішньої стигматизації, а й пропонувати стигматизовуваним особам допомогу в подоланні самостигматизації і посилювати навички особи щодо захисту від зовнішнього стигматизування.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Отже, отримані результати дають підстави говорити про те, що у людей є чимало страхів і переживань, пов'язаних з коронавірусною хворобою, що призводить до виникнення упереджень, які, у свою чергу, виконують функцію раціоналізації, виправдання негативних почуттів і негативної поведінки щодо стигматизовуваних осіб. Зазначимо, що упередження і стигматизація осіб та певних груп населення на тлі спалаху коронавірусу є соціально небезпечними. У соціально-психологічному аспекті постає потреба у визначенні основних напрямків, принципів та способів роботи із запобігання стигматизації, зокрема стигматизації осіб з COVID-19, підсилення ефективності роботи з підвищення толерантності населення та психологічної підтримки стигматизовуваних осіб. Щоб запобігти стигматизації і самостигматизації, пов'язаним з коронавірусною хворобою, важливо виявляти та долати упередження, особливо приховані, зумовлені негативним ставленням до тих, хто захворів, і водночас надавати психосоціальну підтримку стигматизовуваним особам, запобігти самостигматизації. Не менш важливі активізація індивідуальних і колективних зусиль зі створення інформаційного середовища, у якому б відкрито, чесно і конструктивно обговорювалися виклики, пов'язані із цією хворобою та її наслідками, а також плекання підтримувального, толерантного середовища з проявами співчуття, турботливого ставлення одне до одного та солідарності людей.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні соціально-психологічних технологій підтримки стигматизованих осіб, груп, меншин, підвищення толерантності до інакшості в різних суспільних та освітніх середовищах і підтвердженні ефективності їх практичного застосування.

Список використаних джерел

Асмолов, А. Г. (2020). Когда инфодемия вместе с пандемией наступает на человечество – это экзистенциальный тест. Взято из https://vogazeta.ru/articles/2020/3/26/CHto_proiskhodit/12197-kogda_infodemiya_vmestes_pandemiyu_nastupaet_na_chelovechestvo_eto_ekzistsentsialnyy_test

Асмолов, А. Г. (2002). Толерантность как культура XXI века. *Толерантность: объединяем усилия*. Москва: Летний Сад.

Бовина, И. Б., & Бовин, Б. Г. (2013). Стигматизация: социально-психологические аспекты (ч. 2). *Психология и право*, 3 (4). Взято из <https://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n4/66185.shtml>

Васютинский, В. О. (2020). Білл Гейтс під шум пандемії «чипізує людей»: Як теорії змови вплинуть на світову політику. Інтерв'ю в ефірі Радіо Свобода. Взято з https://zik.ua/blogs/bill_heits_pid_shum_pandemii_chipuie_liudei_yak_teorii_zmovy_vplynut_na_svitovu_polityku_967830

Головаха, Є. (2020). Вірус став людині найближчою істотою. Інтерв'ю LB.ua. Взято з https://lb.ua/society/2020/04/14/455212_evgeniy_golovaha_virus_stal.html

Доній, Н. Є. (2016). Стигматизація осіб, які оступилися: питання новітнього часу. *Вісник Дніпропетровського університету. Філософія*, 2, 93–100.

Дроздов, О. Ю., & Дроздова, М. А. (2020). Особливості масової свідомості українців в умовах коронавірусної пандемії. В *Досвід переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка*, Матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 р. «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 р. «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину» (с. 75–78). Взято з http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf

Зімовін, О. І. (2020). Способи переживання тривоги в умовах пандемії COVID-19. В *Досвід переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка*, Матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 р. «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 р. «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину» (с. 91–96). Взято з http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf

Коробка Л. М. (2020). Соціально-психологічна підтримка стигматизованих меншин: технологічний підхід. *Наукові студії із соціальної*

та політичної психології, 45 (48), 100–109. doi: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi45\(48\).146](https://doi.org/10.33120/ssj.vi45(48).146)

Найдьонова, Л. А. (2020). Медіапсихологічні феномени інфодемії. В *Досвід переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка*, Матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 р. «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 р. «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину» (с. 6–9). Взято з http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf

Слюсаревський, М. М. (2020). «ОНЛАЙН-КОЛО»: досвід психологічної підтримки і допомоги населенню під час пандемії COVID-19. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). Взято з <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-8>

Смирнова, Ю. С. (2005). Структурно-содержательные характеристики предубеждений к стигматизированным группам. *Современные психологические технологии влияния на личность* (с. 133–142). Витебск: ВГУ им. П. М. Машерова.

Солдатова, Г. У. (2003). Практическая психология толерантности, или Как сделать так, чтобы зазвучали лучшие струны человеческой души. *Век толерантности. Научно-публицистический вестник*, 6, 60–79.

Соціальна стигма, пов'язана з COVID-19. (2020). Посібник із запобігання та подолання соціальної стигми. Взято з https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukr_covid-19_social_stigma.pdf

Ткалич, М. Г., & Мисів, Л. В. (2020). Динаміка психоемоційних станів українців на карантині: 3-тя хвиля дослідження. *Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: проблеми та технології забезпечення*, Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції з організаційної та економічної психології (21 травня 2020 р.), Київ – Біла Церква, с. 54–56. doi: (Issue): <https://doi.org/10.31108/4.2020.1>

Титаренко, Т. М. (2020). Особистісне повсякдення в умовах пандемії: константи і трансформації. *Горизонти посттравматичного особистісного життєтворення*, Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Горизонти посттравматичного особистісного життєтворення». Київ: ІСПП НАПН України, с. 7–11. Взято з http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/Horizons_of_post-traumatic_personal_life-creation.pdf

Corrigan, P. W., & Kosyluk, K. A. (2013). Erasing the stigma: where science meets advocacy. *Basic and applied social psychology*, 35, 131–140.

Corrigan, P. W., Watson, A. C., & Barr, L. (2006). The self-stigma of mental illness: Implications for self-esteem and self-efficacy. *Journal of social and clinical psychology*, 25(8), 875–884.

Haghighat, R. A. (2001). Unitary theory of stigmatization. Pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207–215.

References

Asmolov, A. G. (2020). *Kogda infodemiya vmeste s pandemiyey nastupayet na chelovechestvo – eto ekzistentsialnyy test* [When infodemic, together with a pandemic, attacks humanity, this is an existential test. Taken from]. Retrieved from https://vogazeta.ru/articles/2020/3/26/CHto_proiskhodit/12197-kogda_infodemiya_vmeste_s_pandemiyey_nastupaet_na_chelovechestvo_eto_ekzistentsialnyy_test (in Russian)

Asmolov, A. G. (2002). *Tolerantnost kak kultura XXI veka* [Tolerance as a culture of the XXI century]. *Tolerantnost: obyedinyayem usiliya* [Tolerance: joining forces]. Moscow: Letniy Sad. (in Russian)

Bovina, I. B., & Bovin, B. G. (2013). *Stigmatizatsiya: sotsialno-psikhologicheskiye aspekty (chast 2)*. [Stigma: socio-psychological aspects (part 2)]. *Psikhologiya i pravo* [Psychology and Law], 3 (4). Retrieved from <https://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n4/66185.shtml>. (in Russian)

Corrigan, P. W., & Kosyluk, K. A. (2013). Erasing the stigma: where science meets advocacy. *Basic and Applied Social Psychology*, 35, 131–140. (in English)

Corrigan, P. W., Watson, A. C., & Barr, L. (2006). The self–stigma of mental illness: Implications for self–esteem and self–efficacy. *Journal of social and clinical psychology*, 25(8), 875–884. (in English)

Donii, N. Ye. (2017). *Styhmatyatsiia osib, yaki ostupylysia: pytannia novitnoho chasu* [Stigmatization of distressed people: the issue of modern times]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universitetu. Filosofita* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Philosophy], 2, 93–100. (in Ukrainian)

Drozdov, O. Yu., & Drozdova, M. A. (2020). *Osoblyvosti masovoi svidomosti ukraintsiv v umovakh koronavirusnoi pandemii* [Peculiarities of mass consciousness of Ukrainians in the conditions of coronavirus pandemic]. *Dosvid perezhyvannia pandemiyi COVID-19: dystantsiini psykhologichni doslidzhennia, dystantsiina psykhologichna pidtrymka, Materialy onlain-seminariv* [Covid-19 pandemic experience: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars], pp. 75–78. Retrieved from http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf (in Ukrainian)

Haghighat, R. A. (2001). Unitary theory of stigmatization. Pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207–215. (in English)

Holovakha, Ye. (2020). *Virus stav liudyny naiblyzhchoiu istotou* [The virus has become the closest creature to man]. *Interviu LB.ua*. Retrieved from https://lb.ua/society/2020/04/14/455212_evgeniy_golovaha_virus_stal.html. (in Ukrainian)

Korobka L. (2020). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka styhmatyzovanykh menshyn: tekhnolohichniy pidkhid [Socio-psychological support of stigmatized minorities: a technological approach]. *Scientific Studies in Social and Political Psychology*, 45 (48), 100–109. doi: 10.33120 / ssj.vi45 (48).146. (in Ukrainian)

Naydonova, L. A. (2020). Mediapsykholohichni fenomeni infodemii [Mediapsychological phenomena of infodemia]. Dosvid perezhivannia pandemii COVID-19: dystantsiini psykholohichni doslidzhennia, dystantsiina psykholohichna pidtrymka, Materialy onlain-seminariv [Covid-19 pandemic experience: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars]. pp. 6–9. Retrieved from http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onlsem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf (in Ukrainian)

Slyusarevskyy, M. M. (2020). «ONLAIN-KOLO»: dosvid psykholohichnoi pidtrymky i dopomohy naseleenniui pid chas pandemii COVID-19 [Online Circle: Experience of psychological support and assistance to the population during the COVID-19 pandemic]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine], 2(1). Retrieved from <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-8> (in Ukrainian)

Smirnova, Yu. S. (2005). Strukturno-soderzhatelnyye kharakteristiki predubezhdeniy k stigmatizirovannym gruppam [Structural and content characteristics of prejudice against stigmatized groups]. *Sovremennyye psikhologicheskiye tekhnologii vliyaniya na lichnost* [Modern psychological technologies of influence on personality]. Vitebsk: VGU im. P. M. Masherova, pp. 133–142. (in Russian)

Soldatova, G. U. (2003). Prakticheskaya psikhologiya tolerantnosti. ili Kak sdelat tak, chtoby zazvuchali luchshiye struny chelovecheskoy dushi [Practical psychology of tolerance or how to make the best strings of the human soul sound]. *Vek tolerantnosti. Nauchno-publitsisticheskiy vestnik* [Scientific and publicistic bulletin], 6, 60–79. (in Russian)

Sotsialna styhma, poviazana z COVID-19. *Posibnyk iz zapobihannia ta podolannia sotsialnoi styhmy* [The social stigma associated with COVID-19. Handbook on Preventing and Overcoming Social Stigma] (2020). Retrived from https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukr_covid-19_social_stigma.pdf/ (in Ukrainian)

Tkalych, M. H., & Mysiv, L. V. (2020). Dynamika psykhoemotsiinykh staniv ukraintsiiv na karantyni: 3 khvyliya doslidzhennia. [Dynamics of psychoemotional states of Ukrainians in quarantine: 3 wave of research]. *Psykholohichne zdorovia personalu orhanizatsii v umovakh pandemii COVID-19: problemy ta tekhnolohii zabezpechennia*, Materialy XIV Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi onlain-konferentsii z orhanizatsiinoi ta ekonomichnoi psykholohii (21 travnia 2020 r.) [Psychological health of personnel of organizations in the context of the COVID-19 pandemic: problems and technologies of provision: materials of the XIV International scientific-practical online conference on organizational and economic psychology]. Kyiv – Bila Tserkva, pp. 54–56. doi: <https://doi.org/10.31108/4.2020.1>. (in Ukrainian)

Tytarenko, T. M. (2020). Osobystisne povsiakdennia v umovakh pandemii: konstanty i transformatsii [Personal everyday life in a pandemic: constants and

transformations]. *Horyzonty posttraumatychnoho osobystisnoho zhyttietvorennia*, Materialy Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru «Horyzonty posttraumatychnoho osobystisnoho zhyttietvorennia» [Horizons of post-traumatic personal life: materials of the All-Ukrainian scientific-practical seminar «Horizons of post-traumatic personal life»]. Kyiv: ISPP NAPN Ukrainy, pp. 7–11. Retrieved from http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/Horizons_of_post-traumatic_personal_life-creation.pdf. (in Ukrainian)

Vasiutynskyi, V. O. (2020). *Bill Gates pid shum pandemii «chypizuie liudei»: Yak teorii zmovy vplynut na svitovu polityku* [Bill Gates under the noise of the pandemic «chips people»: How conspiracy theories will affect world politics]. Interviu v efiri Radio Svoboda. Retrieved from https://zik.ua/blogs/bill_heits_pid_shum_pandemii_chipuie_liudei_yak_teoriizmovy_vplynut_na_svitovu_polityku_967830 (in Ukrainian)

Zimovin, O. I. (2020). *Sposoby perezhyvannia tryvohy v umovakh pandemii COVID-19* [Ways of experiencing anxiety in a covid-19 pandemic]. *Dosvid perezhyvannia pandemiyi COVID-19: dystantsiini psykholohichni doslidzhennia, dystantsiina psykholohichna pidtrymka*, Materialy onlain-seminariv 23 kvitnia 2020 r. «Dosvid karantynu: dystantsiina psykholohichna dopomoha i pidtrymka» ta 15 travnia 2020 r. «Dystantsiini psykholohichni doslidzhennia v umovakh pandemii COVID-19 i karantynu» [Covid-19 pandemic experience: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars], pp. 91–96. Retrieved from http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf ((in Ukrainian)